

Beke László

HOGY MONDJAM EL NEKED?*

Hol van igazmondás és hazugság között a határ? Meddig jóindulatú meggyőzési szándék mindaz, amit mondunk vagy hallunk, és hol lepleződik le (ha lelepleződik egyáltalán) a befolyásolásra való törekvés? A beszéd lehetősége sok minden más mellett azt hordozza magában, hogy a bennünk lévő rejtett, titkon megformált gondolatot mások számára érthető módon megfogalmazva információkat közöljünk. A problémák akkor kezdődnek, amikor a megszólalás előtt az egész gondolatsort bizonyos szűrőkön futtatjuk át, vagyis még magunkban mérlegre tesszük, és megkérdezzük: mit akarunk elérni az egészszel? Tényt közölni, meggyőzni, mindezt semleges módon, de legalábbis nem ártó szándékkal, esetleg javítani valakinek a helyzetén, vagy pedig arról van szó, hogy a birtokunkban lévő információval az érdekeinknek legmegfelelőbb irányba tereljük mások gondolatait.

Különösen hangsúlyos ez a kérdés abban az esetben, amikor kiemelt szerepkörökben lévén kell a beszéd lehetőségével élni. Csak két ilyen helyzetet említek: a pedagógus és a lelkész munkája. Az első esetben az egyik kritikus pont ott lehelhető fel, hogy rendkívül fogékony, képlékeny, minden újat szivacsként magába fogadó gyermekek között (felé) folyik a munka. A másik helyzet pedig azt az egészen speciális problémát veti fel, hogy a lelképástort hallgató emberek az igazmondást, őszinteséget, tisztaszívűséget alaphelyzetben nem kérdőjelezzik meg. Amit

mondunk, annak úgy kell lennie – gondolhatják joggal. Borzalmas és kiábrándító azonban az „ébredés”, vagyis amikor valaki rádöbben arra, hogy az igazság mögött nem tiszta szándékok rejtőznek.

Prof. dr. Bańcerowski Janusz egyetemi tanár – MTA (nyelvtudományok) doktora, a Szláv és Balti Filológiai Intézet Lengyel Filológiai Tanszéke vezetőjének egy érdekes tanulmányát olvasva vetődtek fel bennem az előbbi gondolatok. A tanulmány címe: A nyelv mint a manipuláció eszköze.

Egyik, számomra nagyon izgalmas felvetése arról szól, hogy a mai posztmodern embernek egyre nagyobb (és jogos) igénye az, hogy ne egyoldalú kommunikáció résztvevője legyen, sajnos nem valósul meg. A dialógus, a párbeszéd lehetősége magában hordozza azt, hogy egy adott információ tekintetében felvetődő kérdések (esetleg kétségek) megfogalmazásra kerülhessenek, és ezekre objektív, első „kézből” származó válaszok hangozhatnak el. Mivel ma túlnyomórészt információs központok, szervezetek végzik ezt a munkát, a dialógus szinte kizárt, és egyre több ember válik az információ birtokosának kiszolgáltatottjává. „Ez olyan helyzetet teremt, amelyben a vevő gyakorlatilag olyan információra van ráutalva, amelynek az objektivitása és igazsága a névtelen adó akaratától függ.” Ez egyfajta kényszerítő erőt hordoz magában arra nézve, hogy a közlő nézetét, álláspontját, hitét fogadja el igazságként. Nem működik benne az a jogos igény, hogy „aki nem hiszi, járjon utána”. Egyszerűen azért, mert nincs rá lehetőség.

A beszéd két viszonyfajta között jön létre:

1. Először a hallgatókhoz való viszonyról van szó, akiknek je-

* Hogy mondjam el? *Koncz Zsuzsa* dala, *Bródy János* dalszövege
<http://www.zeneszoveg.hu/lyrics.php?lc=1726>
 (Ajánlom elolvasásra!)

lent valamit a beszéd,

2. Másodszer a tárgyhoz (a beszéd témája) való viszonyról, amelyekkel a beszélők saját meggyőződésüket akarják ráerőltetni a hallgatókra.

Igazság és hazugság kérdése alapvető jelentőségű. Az egész azzal kezdődik, hogy vajon a beszélő őszintén hisz-e abban, hogy amit mond, az igaz is? Számomra mind a mai napig elborzasztó hallani lekipásztorok, papok szájából (ha ritkán is) azt a kifakadást, vagy keserű önvallomást, hogy igazán ő maga sem hitte el soha azt az evangéliumot, amelyet egy életen át hirdetett. Hiába mondta az igazat, tulajdonképpen mégis félrevezette hallgatóit, mert igazán az számít, ami ezt az egészet mozgatja.

1. Megtévesztés

Hétköznapijainkba is belopódzott a dezinformálásnak és megtévesztésnek egy ártatlannak tűnő, mégis igen veszélyes megnyilvánulása. Ez pedig arról szól, hogy nemcsak annak okozunk kárt, akinek az alább szereplő közléseket szánjuk, hanem magunknak is, amikor tudatosan szoktatjuk le magunkat a nyílt, őszinte véleménynyilvánításról.

- Ha valakinek elismerésünket fejezzük ki (gratulálunk), csak akkor tegyük, ha valóban elismerésre méltó számunkra az teljesítmény, amit tőle láttunk. Ha nem, akkor másként fejezzük ki a megbecsülésünket! Ezeknek a szavaknak ugyanis sokkal nagyobb súlyuk van, mint gondolnánk.
- Ha tanácsot adunk, csak akkor tegyük, ha annak helyességéről (és arról, hogy adott helyzetben a másik félnek tényleg az a legjobb) meg is vagyunk győződve, és talán részünkről már kipróbált dologról van szó!
- Ha ígéretet teszünk (akár csak a legkisebbet is, és ha csak egy kisgyerekeknek is), legyünk annak tudatában, hogy ezt be is kell tartanunk. Ha ezt elmulasztjuk, hiteltelenné, hazuggá tesszük saját magunkat.

2. Hazugság

Jól hangzó igazságnak tűnik az a széleskörűen elterjedt nézet, miszerint az igazság ölni tud. De akkor mit tesz a hazugság? Jézus Krisztus a Jn 8,32-ben arról beszél, hogy az igazságnak megvan az a hatalma, hogy az embert szabaddá teheti. Ő itt az igazságot nem profán, hétköznapi értelemben említi meg, hanem az Isten igazságaként, amelyet maga Jézus közvetít személyén és szavain keresztül, mégis: a hétköznapi értelemben vett igazmondás, igazságok közlése felszabadító erejű lehet sokak számára. Ezzel ellentétben áll az, hogy a „kegyes hazugság” mit végez az ember életében. A hazugság minden esetben attól a lélektől származik, amely a hazugság atyjában, a sátánban lakik. Az ő „kegyes” fél-igazságai, apró ferdítései teszik tönkre az életünket mind a hit, mind pedig a morál tekintetében. Néhány kérdés vetődhet fel ezzel kapcsolatban:

- Képesek vagyunk-e mi magunk az igazság közlésére?
- Képes-e a másik fél az igazság meghallgatására?
- Akarja-e tudni egyáltalán?
- Tudjuk-e annak módját, ahogyan a nehéz, fájdalmas igazságokat közölni kell?

„Bár a hétköznapi tudatunkban a hamis mondatok közléset az emberi kommunikáció elvei ellen vétett legnagyobb bűnnek, az igazi információt pedig a legnagyobb értéknek tartjuk, az egész beszédaktus minősítése azonban még több más tényezőtől is függ: például az igazság közlésének a módjától, az adó indítékaitól, a vevő akaratától, hogy valóban az igazságot akarja-e hallani.”

A kérdés tehát nem arról szól, hogy mondjam-e az igazat, félve attól, hogy jaj, mi lesz, hanem arról, hogy tudom-e úgy mondani az igazat, hogy az gyógyító igazság legyen, minden fájdalmas volta ellenére is!

3. Az idő mint elengedhetetlen tényező

Mikor mondjam? Abból a kérdésből kell kiindulni, hogy én mit gondolok arról: megilleti-e a másikat az adott információ? Szükségesnek látom-e, hogy időben jusson el hozzá, azért, hogy ő azzal gazdálkodni tudjon, legyen ideje a készülésre stb.? Az eltitkolt információ, a nem idejében közölt információ „birtokosával” kapcsolatban az az erkölcsi kérdés vetődik fel, hogy környezetét mennyire tekinti nagykorúnak, illetve a közlés elmulasztásának háttérben ott van-e az a törekvés, hogy ezáltal a szabad, félelem nélküli döntésben akadályozza a másikat.

4. Manipuláció

A történelem során mindig kimutatható volt az, hogy amiként a nyelv és a kommunikáció fejlődött, egyre inkább eszközként alkalmazták népek, közösségek befolyásolására. De igazán nagy méreteket a XX. században öltött, elég, ha csak a jól ismert politikai töltetű propagandaszövegekre gondolunk. Sajnos láthatjuk, hogy milyen eredményességgel végezték mindezt. A manipuláció sikere abban rejlik, hogy az információévő nem tudja felismerni, illetve nagyon későn ismeri fel (ha egyáltalán felismeri) ezeket a manipulációs technikákat. Mire esetleg ezeket felismeri, ezekre rájön, akkorra már sikerült kialakítani benne a megfelelő magatartási formákat, illetve olyan cselekvésekre való akaratot, készséget, amelyek ellentétesek ugyan a vevő érdekeivel, viszont nagyon kívánatosak az adók szempontjából. Adolf Hitler meglehetősen torzult, de működőképes álláspontjának lényege az volt, hogy nem szükséges a nép számára a tudatos gondolkodás, hiszen felfogóképessége gyenge, intelligenciája csekély, viszont igen gyorsan felejt. A jelmondatokat addig kell ismételni, amíg mindenki megérti, hogy hogyan kell azokat érteni. Valóban, a manipulációnak ez a lényege: megértetni, hogy hogyan kell érteni!

5. Szélsőséges manipuláció

Hogy milyen félelmetes méreteket ölthet a szélsőséges ideológiai célok szolgálatába állított manipuláció, annak realizitikus és elborzasztó leírása található Orwell: 1984 című regényében. De úgy tűnik, hogy az általa látott víziók szemünk láttára öltenek testet. Ő volt az, aki megalkotott egy érdekes kifejezést: „újbeszéd” (newspeak). Lényege és célja az, hogy „megfelelő világnézet és észjárás kifejezési eszközéül szolgáljon, és az is, hogy minden más gondolkodási módot lehetetlenné tegyen”. Ennek az „újbeszédnek” különösen fontos ismérve, hogy leginkább egy lufihoz hasonlítható: színes, látványos, minden figyelmet magára irányít, nagy, mégis roppant sérülékeny, igazi tartalom nélkül való. Az „újbeszéd” nem közvetít igazi információt, inkább megtanulandó jelszavakkal kísérletezik. Inkább rituális, demonstratív céljai vannak, mint tartalmi és közlési szándékai. Ahol elhangzik, ott tudatosul a hallgatókban az aktuális hatalom jelenléte is. Az elcsépelet frázisok az elbutulás veszélyét hordják magukban, mert rászoktatnak a gondolkodás nélküli reagálásra. Megvan az a polarizációs veszélyük is, hogy (szintén gondolkodás nélkül) a meghallott jelszó, nyelvi fordulat, ismerős hang stb. hatására automatikusan igazat adunk az elfogadott félnek. Pedig lehet, hogy közben az igazság onnan is továbbsétált... Ezeknek a propagandaszövegeknek a sikerük sokszor az egyszerűségükben

rejlük. Úgy szerkesztik meg, hogy azok mindenki számára nyilvánvalóak legyenek, és tagadásuk eleve kizárt legyen. Az ilyen mondatok, természetesen, nem a dialógusra jellemző mondatok.

6. A címkézés

Néhány éve olvastam egy könyvet, amelynek főszereplői egy különös világban élnek. Ezeket az apró lényeket úgy hívják, hogy foltmanók. A foltmanók kicsi, fából készült emberkék voltak. Mindannyian Éli fafaragómester keze alól kerültek ki. Aztán a történetből egy igaz mese bontakozott elő. A foltmanók egyetlen munkája (egyben szórakozása is) az volt, hogy egymásra folyton csillagokat, illetve szürke pontokat ragasztottak. A szépek, tehetségesek, simára csiszoltak, intelligens, jó modorral rendelkezők kapták a csillagokat, a bumfordi, „hatelemis” társaság meg a szürke pontokat. Az volt a legrosszabb az egészben, hogy a csillagok és a pontok eleve azt közvetítették mindenki felé, hogy neki is így kell az illetőt értékelniük. Ebből a csapdából nem volt kiút! Pancsinelló is egy ilyen szürke pontokat buzgón gyűjtő foltmanó volt. Belekeseredett a felesleges igyekezetbe, hogy mássá legyen, hogy elfogadják, hogy megfeleljen. Minden, amibe belefogott balul sült el. Kinevették és jött az újabb szürke pont. „Sok szürke pontot érdemel-mondogatták egymásnak. Ő aztán tényleg nem jó foltmanó. Egy idő után már maga Pancsinelló is elhitte ezt. „Nem vagyok jó foltmanó!” És ettől kezdve csak a szürke pontosok társaságát kereste, míg egyszer találkozott Lúciával, akin sem csillag, sem pontok nem voltak. Pedig rá is próbáltak ilyet is, olyat is ragasztani, de lepergett róla (hogyan, miért?). Ennek a címkézésnek megvan az az áldatlan tulajdonsága, hogy hiszünk neki. Ilyen „bűvös” címkék: szakértő, fajgyűlölő, szélsőjobb, gazdag, szegény, igazi demokrata, igazi hívő stb. A pozitív „címké” pozitív minősítést szuggereál, a negatív védekezésre kényszeríti a megbélyegzettet, aki mindenképpen vesztesen kerül ki: ha mentegetődzik, tiltakozik, azért, ha nem reagál, kvázi egyetért, akkor azért.

7. Pletyka

A pletyka mint a kommunikáció egyik hatékony eszköze. „Hivatalos” nevén: az információközlés suttogó formája. „Egyesek azt állítják, hogy a pletyka keletkezésének forrását a pszichikai diszsonancia jelensége képezi, amely szerint az emberek amikor ellentétes információ jut birtokukba, elvetik azt, ami ellentmond a kialakult víziójuknak. A tömegek számára nem léteznek lehetetlen dolgok, így terjedhetnek a legfantasztikusabb legendák és történetek. Terjed, mint a járvány, megszállja és irányítja az emberi elmét a nyelvi köntösbe öltözött szuggesztíó. (A pletyka gyors terjedését a magyar nyelvben a „pletyka” virágnév is szimbolizálja.)” Egyik igen jellemző ismérve az, hogy minden „állomáson” torzul, módosul, kiegészül vagy hiányt szenved az információ. Ifjúsági alkalmon játszottuk több alkalommal is nagy derűtség közben azt, hogy az egymás fülébe súgott mondat mivé alakul a 25-ik személynél. Kedvenc témái: a lebukás, kudarc, sikertelenség, házasságtörés, fogyatékoság, faji hovatartozás, nemiség stb. A pletyka az egyik legsikeresebb információs lehetőség: amíg egy-egy hírre nem mindig a legélénkebben szoktunk reagálni, a pletykákra az esetek nagy többségében felkapjuk a fejünket. De amíg az ilyen hétköznapi pletykák (szomszédasszonyok, a gyülekezeti női-férfi csoport tagjai között) „csak” arra alkalmasak, hogy feszültséget, bizalmatlanságot okozzanak (persze komoly tragédiák is származtak már belőle!), létezik ennek globálisabb változata is. Arról van szó, amikor nem a hivatalos forrásokon és csatornákon keresztül, hanem nevüket elhallgató, arcukat,

pozíciójukat nem vállaló személyek elhintett, burkolt, csak sejtető dolgokat hoznak napvilágra. Ez egész országok, hatalmi tömbök viselkedését, reakcióját képes befolyásolni. Az ilyen dezinformációs tevékenységnek a történelemben számos, ékes példáját láthattuk már.

Összegzés

Több mint 30 évvel ezelőtt, egy ártatlannak tűnő, gyerekes hazugságomra, a béketúrásból szinte kikölkenthetetlen nagyapám fejcsóválva mondta: „Csak hazugság ne lenne a világon!” Majd később, amikor mindketten feldolgoztuk ezt az egész helyzetet, még hozzáfűzte: „Akkora baj nem lehet, hogy hazudnunk kelljen.”

Sokszor idézte már emlékezetembe életem folyamán a Szentlélek Isten ezeket a szavakat, és sok-sok más ígét is. Annyiszor elképzelttem már magamban, milyen is lenne egy olyan társadalom, gyülekezet, ahol a kétértelműség, a tisztátalan gondolatok, a nem megszentelt célok, indítékok hiányoznak. Ahol a gyülekezet nem „csak” úgy szent, hogy elkülönített tulajdona az Istennek, hanem olyan értelemben is, hogy az életszentségre való törekvés, az emberi kapcsolatok őszinteségének ápolása, egymás elfogadása, gyógyítása volna a legfőbb cél. Ahol tudatosan mindenkiben a megváltás értéke, és az abból fakadó kötelességek is.

Jakab apostol arról beszél, és ez tanításának egyik sarokpontja is, hogy a nyelv lehet áldott lehetőség, de lehet egy kárhöztrá vivő eszköz is. Hadd álljanak itt ezek a gondolatok!

„Testvéreim, ne legyetek sokan tanítók, hiszen tudjátok, hogy súlyosabb ítéletben lesz részünk. Mert sokat vétkezünk mindnyájan: de ha valaki beszédében nem vétkezik, az tökéletes ember, meg tudja fékezni az egész testét. Ha a lovak szájába zablát vetünk, hogy engedelmesskedjenek nekünk, egész testüket irányíthatjuk. Íme, a hajókat, bármilyen nagyok, és bármilyen erős szelek hajtják is őket, egy egész kis kormányrúddal oda lehet irányítani, ahova a kormányos akarja. Ugyanígy a nyelv is milyen kicsi testrész, mégis nagy dolgokkal kérkedik. Íme, egy parányi tűz milyen nagy erdőt felgyújthat: a nyelv is tűz, a gonoszság egész világa. Olyan a nyelv tagjaink között, hogy egész testünket beszennyezi, és lángba borítja egész életünket, miközben maga is lángba borul a gyehenna tüzétől. Mindenfajta vadállat és madár, csúszómászó és tengeri állat megszelídíthető: meg is szelídíti az ember; a nyelvet azonban az emberek közül senki sem tudja megszelídíteni, fékezhetetlenül gonosz az, telve halálos méreggel. Ezzel áldjuk az Urat és Atyát, és ezzel átkozzuk az Isten hasonlatosságára teremtett embereket: ugyanabból a szájából jön ki az áldás és az átok. Testvéreim, nem kellene ennek így lennie.” (Jak 3,1–10)

Nos, ha nem kell, hát ne legyen!